

стійте і не хитайтеся в дарований вам од Бога вірі . » (л 8).

Горе мині, нещасливий, що сини породила на біль собі і доньки на рани!
Краще було мині безпотомній жити, ніж на такі густі загони

безбожників дивитись!

Краще на правду було б і м не родитись, ніж, родившись,
вчину погибель в спадщину дістати, в котрій лекше

Буде Содомі й Гоморі, ніж їм!
Бо слуга, що знає волю господаря свого і не чинить її,
не мало карою буде караний!

О архи-священники і священники, учителі й пастирі овець Отця вашого,
доки нікими бути хочете?

Не досить вам молока і вовну, що її дерете?

Кров п'єте, а м'ясо на їжу крукам і вовкам кидаєте!

Самі поміли, а иншим мовити забороняєте!

Чи стільки то овець в овчарні церковній недавніх часів було?

і чи стільки роду божого в заряд і справованне вам
подано? . (л. 12).

Через них прийшов на мене голод — не хліба, а слова божого,

не спрага води, але жага євангельської проповіді!

Не стало у мене пророка і учителя,

не стало вождя і пастиря —

богато тепер пастирів іменем, а мало ділом!

Бо теперішні пастирі розумного стада Христового

ледви чи й над нерозумним стадом ослив годні бути показались би!

Більше! не пастирі се, а вовки хижі,

не вожди, а льви голодні,

що одні вівці самі без милосердя пожирають,

а другими зміни пащі без милости затикають!

О нещасливе стадо! чи може бути пастирем і учителем той,

що сам ніколи не вчився!

Котрий не знає, що Богові повинен, ані що ближньому своєму?

А що вже повіреним йому вівцям?

Котрий з дитячих літ не наукою св Письма, а иншою якоюсь,

духовному станові непотрібною справою займався,

або в безділлю молодий вік тратив,

а коли докучив йому недостаток в поживі і одежі, і нужда

почала йому шию крутити, проповідувати взявся —

не знаючи, що то є проповідь,

а ні розумючи, як виконувати її належить!

Одні з корчом, другі з двору,

ті з війська, а декотрі з поборів,

без усякого вибору і без всякого доброго свідоцтва,

за поміччю золота і срібла до божого дому вдерлись! ¹

Тому не диво, що з соромом з нього яко негідні повипадали,

і апостатами правди божої, а зрадниками повіреного їм стада

стали! . (л 13).

Ох той непорядний, переіначений, безбожний звичай рукоположення!

«Рук ні на кого не полагай», апостол каже

(наступають цитати).

Мої ж теперішні єпископи і архієпископи все те апостольське

поученне за себе закинули

¹ Теми Вишенського — див вище.

і ногами непорядку, бажанням срібла засліплені і потоптали!
Той тепер мудрий і дотепний священник, котрий має з чого, —
як його від справ церковних віддалять, єпископові
свому уділити, аби його назад привернено¹.

Горе мині, недбалим робітникам поручений!
Ой мині, в опіку ненаситних лакомців поданий!
Горе і вам, що продаєте, і вам, що купуєте дар св Духа!
серебро ваше буде вам на згубу!

Не хочете знати правди — не хочете бачити й неправди!
Не хочете розуміти, відки ти, що вам дають, добувають,
яким промыслом багатіють!
Молоко доять у овець, вовну стрижуть, шкуру луплять і продають,
самі їх мясом годуються,
кров'ю напиваються,

і вам з обильности м'яс тих і надміру невинної крові уділяють
Осквернителі, а не учителі; — гасителі, а не світильники,
обманці, а не пастирі; архи-скоти, а не архиепископи!²
Переступили съте закон волі божої;
одурили душі свої проклятою сьогосвітньою мамоною,
спокусили приправленою машкарою невинні Христові вівці,
затемнили заразливим своїм недбальством євангельську світу ясність!
О єпископи, єпископи, — сини, що погородили Батьком і Матір'ю,
дти, породжені і виховані в палатах царських, а тепер до
корчем і буд своєю волею приваблені!

Доки сном лнивства спати будете?
доки ледачости, недбальства з очей своїх не зітрете?
Прийдіть до вод чотире-течійних євангельських потоків і
обмийте болото простоти розуму вашого! (л 14).

Чи ще не досить вам тої неоціненої утрати, котру я за
вашим недбальством поношу —
таку велику згубу золота, срібла, перел і каміння дорогого,
котрим я Отцем вашим, тому кільканадесять літ, як найслав-
ніша цариця прикрашена була?
Де тепер той, безцінний камінець — карбункул, як світильник світячий,
що його я між перлами, як сонце між зорями, в короні
голови моєї носила —
дім княжат Острозьких, що блиском світлости старої віри
своєї над усі інші світив?

Де інші дорогі й рівно безцінні тої ж корони каміння —
славні доми руських князів — неоцінені сапфіри, безцінні діяменти
княжата Слуцькі, Заславські, Збараські,
Вишневецькі, Сангушки, Чорторійські,
Пронські, Ружинські, Соломирецькі,
Головчинські, Крошинські, Масальські,
Горські, Соколинські, Лукомські, Пузини
й інші без числа, котрі вичисляти по одному було б довго!
Де по-при них інші неоцінені мої клейноти —
родовиті, мовлю, славні, великомисленні, сильні й давні доми по
всім світі
голосного доброю славою, могутністю і відвагою народу Російського —

¹ На боці: звичай рукоположення теперешніх єпископів-відступників

² В оригіналі гра слів o talpy a nie lampy, Impostores a nie Pastores, Epuscoti a nie episcopi.

Ходкевичі, Глбовичі, Кишки,
 Сопги, Дорогостайські, Войни,
 Воловичі, Зеновичі, Паці,
 Халецькі, Тишкевичі, Корсаки,
 Хребтовичі, Тризни, Горностаї,
 Бокії, Мишки, Гойські,
 Семашки, Гулевичі, Ярмолинські,
 Чолганські, Калиновські, Кирдеї,
 Загоровські, Мелешки, Боговитини,
 Павловичі, Сосновські, Скумини, Потії й інші?
 Не згадую широкої і коштовної шати моєї —
 в границях Російської землі князівств і повітів нечисленними
 перлами і різнобарвними каміннями убраної,
 котрою я повсякчас прикрашалась!
 То-сьте мене, злочинці, з такої дорогої шати обдерли,
 над бідним моїм тілом, з котрого ви всі вийшли, посміхами
 й глузуваннями знущаетесь!
 Але проклят всякий, хто відкриває на зневагу наготу матері своєї!
 прокляті й ви, що з наготи моєї посміваєтесь і тишиться!..
 Ані життє, ані обичаї, ані ходження, ні одінне — священників
 в вас не показують.
 Ні мудрість, ні наука, ні розмова про священне й пастирство
 ваше не свідчать.
 Ви в життю корчмарі і купці,
 в обичаях домолежні,
 в розмові неуки,
 в ходженню лукаві лиси,
 в одінню хижі вовки!
 Що про прикмети розуму вашого скажу?
 Мудрість ваша, наука, розмова — дурні, пусті й розпунсті!
 Заняття — брудні, і в них ви самі й ті, що вам потрапляють,—
 гинете . (л. 15).

В сих інвективах відчуваються відгомони філіппік Вишенського, як сам мотив голосіння нагадує подібні мотиви в острозьких писаннях старого Смотрицького. Кінцева молитва, що замикає «Лямент», комбінує ті ж біблійні мотиви, що наведена вище молитва Клірика. Незважаючи на свою широку освіту, котрою не міг похвалитись ніхто більше з звисних нам тодішніх українських письменників,— Смотрицький в сім творі, як і в попереднім, являється типовим представником школи, традиції¹, витвореної трьома десятиліттями відродження. Безсумнівний літературний таланти давав йому змогу відсвіжити літературний скарб, внести до нього нові образи й гадки. В тих витягах, які я отсе подав, є інтересні мотиви й образи,— але в цілості сей «лямент» — котрого я ледве четверту частину тут подав (він займає 21 картку. коло 55 тисяч знаків),— він все-таки досить

¹ Включно до відказування на «Аристотелів розум» — вище, л. 5.

розтягнений і знуджує читача своєю безплановістю і повтореннями.

З дальших розділів сильне враження мусила робити подана (в III розділі) критика «Костянтинового Дару»: папської легенди, що обгрунтовувала політичні претензії пап наданням ц.с. Костянтина папі Сильвестрові. Далі — в розд. IV вибірка цитат з латинських поетів і богословів, що осуджують і оплакують моральний упадок Рима і папства. Автор наводить їх в оригіналах і в польських перекладах, латинські вірші — в добрих, але занадто своєрідних польських віршах. Відкриває їх такий уривок Петрарки (я в перекладі своїм тримаюся більше польського тексту, бо він, очевидно, був призначений для читачів):

Рим джерело нещастя, дом гніву повний, школа ересей, змінливий храм сект —

Ти був Римом, став фальшивим Вавилоном,
З котрого стільки смутку несеться у всі сторони!
Мати обманств, найчорніша в'язниця для добрих,
покров і пильна мамка неправди!
Пекло для живих і в будуччині велике диво,
коли не знищить тебе гнів Христа!
В убожестві й чистоті положені були твої підвалини,
але ти їх нащиш рогами своєї гордості.

В дальшій, напр., такий переклад з Баптисти Мантуанського:

Риме, чому шалієш і тишишся кровю,
ладиш погибельні стріли на невинних?
По що твоя плоха голова підіймає божевільні замисли
і не може заспокоїтись твоя ветха старість!
Зчаста підіймаєш війну між братами,
свариш батьків з їх власними дітьми,
не дбаєш про право і справедливість,
не боїшся ні Бога, ні пекельного порога!
Коли б хотів я все вичислити — часу б не стало,
стільки в тобі тобою злого збудувалось
Марс був Римові батьком, а дика вовчиця
своїм молоком виховала свого наслідника!
Хто хоче вести побожне життя, мусить уткити з Риму
все там вільно тільки не бути добрим!

І з того ж «Фастів»:

Тяжкою трутиною заражена Римська курія
і розливає заразу всюди!
Віра там задавлена і вигнана звідти,
віддана на жир кровожадним народам! і т. д.

Шість трактатів розбирають спірні між католиками і православними пункти: походження св. Духа (найбільший розміром), квашений чи неквашений хліб, чистилище, папська влада над церквою, «одкинення чаші», молитва до святих. Вістря полеміки звернене сим разом проти курсу Бєларміна, а за джерело аргументів між іншим широко служить книга Любберта¹. Закінчує книгу «катехизм», вложений в уста Матері Церкви.

Сучасна сатира: промова Мелешка. Релігійно-полемічні писання, розглянуті в попереднім, се руховий нерв літературної продукції сеї доби. В порівнянні з іншим матеріалом вони й заховалися краще, почасти були друковані, а не друковані — пильніш переховані, і через те все і в нашім огляді зайняли головне місце. Але розбуджена літературна творчість не обмежувалась ними! Сатиричний елемент, напр., що такою сильною течією вливався до них, проявляв себе і самостійно. Щасливо захований сатиричний образок старосвітського білорусько-українського життя в формі соймової промови смоленського каштеляна Івана Мелешка дає приклад таких сатиричних писань, без сумніву, не рідких, але — не цінених як щось вікопомне і варте заховання для будучих поколінь і тому затрачених майже без останку. «Промови Мелешка» чомусь пощастило: маємо її в оригінальнім українським тексті, приправленим місцями під білоруську вимову (гетый, гетакый, кали, няколи, ласкавыя паны, ваяєт, вядомаго), хоч основа твору явно українська. Маємо і в польським перекладі, з іншої редакції — значно відмінної². Видко, що «промова» була популярна: перероблялась і доповнялась різними гумористичними подробицями. В усіх виданнях вона носить назву промови Івана Мелешка, каштеляна смоленського, на соймі 1589 р., і звичайно ся дата приймається як час зложення сеї сатири; але не знати, чи сей напис належить її протографові. Правда, на підтвердження вказують, що на соймі 1589 р. дійсно досить говори-

¹ Див ак Студинського студію про «Антиграфе» с 38

² Польський текст опублікував у 1822 р Немцевич у своїй збірці *Zbiór ramiętników o dawnej Polsce* в т. II, під заголовком «Цікава мова я. в Івана Мелешка каштеляна смоленського говорена на соймі в Варшаві за короля Жигимонта III в р 1589» з приміткою з рукопису гр. Йосифа Сераковського Український текст з архіву Хребтовичів у Щорсах видрукував у польській транскрипції в 1851 р Вишневський в VIII т своєї «Історії польської літератури» (с 480) Доволі близький текст надрукував потім Костомаров у 1865 р в II т «Актівъ относъ къ истории Южной и Западной России», без усякого пояснення, звідки він його взяв, заголовок доданий